

Technology Transfer and Intellectual Property Rights Issues in Developed Countries

 Fatemeh Ghanad

Associate Professor, Faculty of Law, Jahad Daneshgahi University of Science and Culture, Tehran, Iran (corresponding author)
Email: ghanad@usc.ac.ir

 Amirhossein yassi

Master's student in E-commerce Law, University of Sciences and Culture, Tehran, Iran
Email: amirhossein.yassi@yahoo.com

Abstract

In today's world, technology and access to it are among the most critical drivers of economic development and its use is becoming more advanced every day. A country's economic growth is largely dependent on its technological progress, and technology transfer serves as a structured process aimed at deploying technological components in a location different from their origin. This process is a key step in the industrialization of countries. Unlike in the past, intellectual creations now hold significant economic value and serve as a primary means of financial support for their creators. Intellectual property protection mechanisms play a crucial role in facilitating the transfer of technology in international trade. This article

Journal of Research and
Development in Private Law

Iranian Law and Legal Research
Institute

Vol. 2 | No. 3 | Spring and
Summer 2025
(Original Article)

www.jpl.illrc.ac.ir

DOI:
10.22034/jpl.2025.721254

examines the legal aspects of intellectual property rights in relation to technology transfer, with a focus on developed countries.

KeyWords: Technology Transfer, Intellectual Property Rights, Know-how Agreements, Developed Countries

انتقال فناوری و مسائل حقوق مالکیت فکری در کشورهای توسعه یافته

دانشیار، دانشکده حقوق دانشگاه علم و فرهنگ جهاد دانشگاهی،

تهران، ایران

Email: ghanad@usc.ac.ir

دانشجو کارشناسی ارشد حقوق تجارت الکترونیکی دانشگاه علوم و فرهنگ جهاد دانشگاهی

Email: amirhossein.yassi@yahoo.com

فاطمه قناد

امیرحسین یاسی

چکیده

امروزه فناوری و دسترسی به آن یکی از بزرگترین و پراهمیت‌ترین عوامل توسعه اقتصادی محسوب می‌شود و روز به روز نیز استفاده از آن پیشرفته‌تر می‌شود. بخش اعظم رشد اقتصادی یک کشور در گرو رشد و توسعه اقتصادی تکنولوژیک آن است و انتقال تکنولوژی به معنی زنجیره‌ای منظم از فعالیت‌های هدفمند جهت به کارگیری مجموعه عناصر تکنولوژی در مکانی به جز مکان اولیه است و ایجاد آن گام مهمی در مسیر صنعتی شدن کشورها به شمار می‌رود. بر خلاف گذشته آثار فکری ارزش مادی نیز پیدا کرده‌اند و به عنوان اصلی‌ترین راه تامین نیازهای مادی پدید آورندگان شناخته می‌شود.

دوفصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق خصوصی

پژوهشکده حقوق و قانون ایران

دوره ۲ | شماره ۳ | بهار و تابستان ۱۴۰۴

(مقاله پژوهشی)

www.jpl.illrc.ac.ir

DOI:

10.22034/jpl.2025.721254

قواعد حمایتی مالکیت فکری فرایند انتقال فناوری در عرصه تجارت بین الملل را تسهیل می کند. در این مقاله به تبیین حنبه های حقوق مالکیت فکری در رابطه با انتقال فناوری پرداخته می شود.

کلیدواژه ها: انتقال فناوری، حقوق مالکیت فکری، قرارداد آگاهی بر چگونگی، کشورهای توسعه یافته

۱. مقدمه

یکی از عوامل مهمی که باعث ایجاد شکاف توسعه یافتگی بین کشور های در حال توسعه و توسعه یافته شده است، تفاوت سطح دانش و فناوری است. انتقال فناوری، در کشور هایی که در زمینه تحقیق و توسعه، نیروی انسانی متخصص و سرمایه فاقد توانمندی کافی هستند حداقل تلاش جهت ورود به عرصه رقابت جهانی و همگام شدن با اقتصاد های برتر دنیا به شمار می رود.

تاثیر فناوری در اوضاع اقتصادی و اجتماعی کشور ها تا جایی است که در عصر کنونی بخش اعظم رشد اقتصادی و اجتماعی یک کشور در گرو رشد و توسعه فناوری در آن کشور است. آن گونه که تقریباً با لحاظ همین ملاک، کشور های جهان عمدتاً به دو بخش کشور های توسعه یافته و کشور های در حال توسعه، تقسیم شده اند. کشور های توسعه یافته در راستای ارتقای رشد اقتصادی، حفظ بازار و تامین نیاز های مادی خود و همچنین عقب نیافتادن از رقبای سرسخت، با سرعت فوق العاده و به طور مستدام در پی دستیابی به فناوری های جدید و ارتقا فناوری های موجود و تسخیر بازار برای فروش فناوری های خود به کشور های در حال توسعه هستند. از جهت دیگر کشور های در حال توسعه هم با هدف ارتقا وضعیت موجود اقتصادی و تامین نیاز های اجتماعی خود همواره در تلاش برای دستیابی و یا تحصیل فناوری هایی هستند که برای کشور های توسعه یافته محقق شده است.

به طور کلی فناوری به دو بخش سخت افزاری و نرم افزاری تقسیم می گردد. بخش سخت افزاری از تجهیزات و ماشین آلات تشکیل شده و بخش نرم افزاری آن از تراوشتات فکری انسان است و حمایت از این بخش را ((حقوق مالکیت فکری)) بر عهده دارد (نایب زاده، ۱۳۸۶: ۶۲)

بهره برداری از دانش فناوریانه در فرایند توسعه نقش اساسی دارد. اقتصادهای کمتر توسعه یافته معمولاً این دانش را خودشان به وجود نمی آورند و آن را از اقتصادهای پیشرفته تر به دست می آورند. با توجه به دانش تکنولوژیکی خارجی که برای بهره برداری در دسترس آنهاست، این امر قابل انتظار است. انتقال مجوزهای فناوریانه و دانش فنی (آگاهی بر چگونگی^{۱۶۲}) برای کسب دانش فناوریانه خارجی است و می تواند در نتیجه نقش مهمی در فرایند توسعه ایفا کند. با سرعت فزاینده توسعه در کشورهای در حال توسعه، نیاز به واردات فناوری پیشرفته یا فناوری مناسب، حسب مورد، به شرطی ضروری برای حفظ سطوح توسعه و اطمینان از این امر تبدیل شده است. تا در نهایت دچار رکود یا عقب ماندگی نشوند.

۲. مفهوم انتقال فناوری^{۱۶۳}

برای دستیابی به فناوری دو طریق عمده عمده وجود دارد: تولید یا تحصیل آن. کشورهای کمتر توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه به سبب آن که فاقد توانمندی تکنولوژیک و ظرفیتهای ساختاری برای توسعه فناوری هستند، غالباً توان تولید فناوریهای نوین را نداشته و از سوی دیگر نمی توانند نیاز مبرم خود به دانش روز را پوشیده دارند. انتقال فناوری موضوعی است چند وجهی که لایه های عمیق و ابعاد متنوعی دارد و دانش، اقتصاد، تجارت، سیاست و حقوق را به عنوان بازیگران اصلی خود می بیند و به همین سبب ارایه تعریف جامع از آن دشوار است.

در حقیقت انتقال فناوری پویایی است که مستلزم آن است که فناوری با تمام اجزا آن از محل پیدایش خود به فضایی جدید وارد شده و به مرور زمان ((پایه سازی))^{۱۶۴} و ((سازگار

¹⁶². Know-How

¹⁶³. Transfer Of Technology

¹⁶⁴. Implemenation

سازی))^{۱۶۵} شده و با تسلط همه جانبه بر فناوری و مهیا نمودن منابع و بستر هایی که برای پذیرش فناوری لازم است، ((جذب))^{۱۶۶} سیستم گردد و به نحوی با محیط جدید همسان شود که ثمراتی متناسب با وضعیت تازه به بار آورد و کارکردی نوین پیدا کند و با جامه عمل پوشاندن به اهداف تعریف شده، زمینه توسعه تکنولوژیک را فراهم آورد (رهبری، ۱۴۰۱: ۲۲).

انتقال فناوری انتقال داده ها، طرح ها، اختراعات، مواد، نرم افزار، دانش فنی یا اسرار تجاری از یک سازمان به سازمان دیگر یا از یک هدف به هدف دیگر است. فرآیند انتقال فناوری با سیاست ها، رویه ها و ارزش های هر سازمانی که در این فرآیند درگیر است هدایت می شود. (احسنی فروز، ۱۴۰۱: ۵۶).

در تعریف دیگر برخی بیان کرده اند: ((حقوق انتقال فناوری مجموعه نظام و قواعد ناظر به جابجایی واقعی فناوری در بستری مشروع به منظور تحقق اهدافی معین با تاکید بر حقوق و تعهدات انتقال دهنده و گیرنده فناوری است. (رهبری، ۱۴۰۱: ۲۳).

انتقال فناوری می تواند بین دانشگاه ها، مشاغل و دولت ها، به صورت رسمی یا غیررسمی، برای به اشتراک گذاشتن مهارت ها، دانش، فن آوری ها، روش های تولید و غیره انجام شود. این شکل از انتقال دانش کمک می کند تا پیشرفت های علمی و فناوری در دسترس طیف وسیعی از کاربران قرار گیرد که می توانند به توسعه یا بهره برداری از آن کمک کنند. این انتقال می تواند به صورت افقی در مناطق مختلف یا به صورت عمودی با انتقال فناوری ها انجام شود، به عنوان مثال، از مراکز تحقیقاتی به تیم های تحقیق و توسعه.

بخش مهمی از انتقال فناوری، حفاظت از مالکیت معنوی مرتبط با نوآوری های توسعه یافته در موسسات تحقیقاتی است. این می تواند به معنای صدور مجوز برای مالکیت

¹⁶⁵. Adaptation

¹⁶⁶. Assimilation

معنوی انحصاری به مشاغل خارج از کشور یا ایجاد شرکت های نوپا برای مجوز مالکیت معنوی باشد.

۳. تاثیر مالکیت فکری^{۱۶۷} بر حقوق انتقال فناوری

در این مبحث در ابتدا نگاهی کلی بر تاثیرات حقوق مالکیت فکری بر دانش انتقال فناوری داریم و سپس به بررسی خاص سیاست های تسهیل گر جریان انتقال فناوری می پردازیم.

۱-۳. تاثیرات کلی

نظام مالکیت فکری در پی آن است که با انحصاری کردن استفاده و محدود کردن دستیابی به فناوری و افزایش هزینه های مربوط به انتقال آن از حقوق دارندگان فناوری حمایت نماید. چراکه اگر با ایجاد نوآوری و خلق اختراع دیگران مجاز باشند آزادانه از آن بهره برداری و استفاده نمایند، این استفاده آزادانه و رایگان می تواند موجب تقلید و کپی برداری از نوآوری گردد. از آنجائی که محصولات کپی شده هزینه های ناشی از تحقیق و توسعه را متحمل نمی شود، قیمت آنها بسیار ارزان تر از قیمتی است که مخترع بر محصول خود می گذارد. برخی از تحلیل گران معتقدند که بهترین گزینه در برقراری تعامل مطلوب میان نظام مالکیت فکری اتخاذ سیاست میانه است. به نحوی که منافع طرفین انتقال فناوری را برآورده سازد. زیرا حمایت شدید از دارایی های فکری تنها به منافع کشور های صاحب فناوری ختم می شود و از طرف دیگر حمایت ضعیف نیز اثر نامطلوبی بر جریان انتقال فناوری داشته و فرصت همکاری را مخدوش می کند. (شیخ و دیگران، ۱۴۰۱: ۴)

¹⁶⁷. Intellectual Property

۲-۳. تأثیرات خاص سیاست های تسهیل گر

کشور های در حال توسعه به موازات تاکید بر اصلاح بنیان های بین المللی اختراعات و با بهره گیری از انعطافات موجود در قسمت ۱ ماده ۱ موافقت نامه تریپس که در آن اجازه داده شده است تا کشور ها مستقلاً اجرای مقررات مزبور را برگزینند ، باید نظام داخلی اختراعات خود را به نحوی طراحی و مدیریت کنند که رقابت را تضمین کند و مانع از سوءاستفاده شده و فضای لازم را برای توسعه فناوری بگشاید.

۴. روش های انتقال فناوری

فناوری را می توان از طریق انتقال حقوق مالکیت فناوری یا با اعطای مجوز کاربر به اشخاص ثالث منتقل کرد. فناوری تحت پوشش اختراعات دارای حفاظت سرزمینی است. (Mukherjee, 2004: 5) اصولاً در هر کشوری باید برای یک اختراع واحد ثبت اختراع جداگانه گرفته شود و حق انحصاری در هر مورد برای آن کشور خاص معتبر است. بسیاری از دارندگان حق ثبت اختراع مایل نیستند (یا توانایی مالی ندارند) از اختراع خود در همه کشورهایی که از حمایت حق اختراع برخوردار هستند بهره برداری کنند. بنابراین، انتقال مالکیت یا حقوق کاربر در رابطه با اختراعات ملی آنها، روشی کلاسیک برای بهره برداری از اختراع است.

انتقال فناوری به روش های زیادی صورت می گیرد و اغلب نه تنها ترجمه دانش فناوری به اطلاعات مربوط به فرایندهای عملیاتی است، بلکه عناصر دیگر را نیز در بر می گیرد. در میان ساده ترین شکل های معامله، قراردادهایی برای خدمات افراد یا شرکت های مشاوره برای ارائه عناصر تکی فناوری - به عنوان مثال، انجام وظایف مهندسی خاص طراحی یا فرایند، ارائه کمک های فناوری در طول مراحل مختلف تأسیس و بهره برداری از یک کارخانه یا ارائه خدمات اطلاعات فنی. سایر معاملات شامل مجوزها و موافقت نامه های علامت تجاری است که طرح های محصول و فرایند اختصاصی خاص را منتقل می کند.

متداول ترین روش های مورد استفاده برای انتقال فناوری عبارتند از: موافقت نامه مجوز، موافقت نامه کمک فنی، قرارداد ثبت اختراع و پتنت و توافق نامه دانش (آگاهی بر چگونگی). در میان سایر روش های انتقال فناوری و مجوز دانش (آگاهی بر چگونگی)، محبوب ترین آنها قرارداد خدمات مهندسی، قرارداد علامت تجاری و قرارداد فرانشیز است.

۵. چیهستی قرارداد KNOW-HOW

Know how عملاً یکی از موضوعات اصلی و تاثیرگذار در مباحث مربوط به شاخه مالکیت صنعتی حقوق مالکیت فکری و در ارتباط مستقیم با بحث انتقال فناوری است. در این باره که دانش چگونگی چیست، برخی به درستی اما نه به طور کامل، تحصیل آن را همان انتقال فناوری دانسته و گفته اند: «انتقال فناوری، تحصیل دانش چگونگی است»^{۱۶۸}. مقررات شماره ۴۰۸۷/۸۸ کمیسیون اروپا هم دانش چگونگی در فرانشیز را گفته: «... بسته ای از اطلاعات عملی به ثبت نرسیده است که از طریق تجربه و آزمایش های اعطا کننده امتیاز، حاصل شده و به صورت محرمانه نگهداری می شود»

در تعریف دیگر بیان شده است. «قرارداد (دانش چگونگی) مجموعه ای از اطلاعات فنی است که محرمانه، قابل توجه و شناسایی شده است» (احسنی فروز، ۱۴۰۱: ۲۱).

پاراگراف های زیر ویژگی های مختلف این قرارداد را برجسته می کنند:

الف: این اطلاعات باید محرمانه باشد. دانش نباید به طور کامل یا در زمینه یا ترکیب اجزای آن شناخته شده یا به راحتی قابل دسترسی باشد. به هر حال، بخش مهمی از ارزش دانش در مزیتی است که به صاحبش نسبت به رقبای خود می دهد. با این حال، «مخفی» به این معنا نیست که هر جزء مجزا از دانش باید کاملاً ناشناخته یا در دسترس خارج از شرکت صاحب دانش نباشد.

¹⁶⁸. UN/ESCAP. Op.cit. Booklet 2. P2. "Technology transfer is the acquisition of know - how"

ب: علاوه بر این، اطلاعات فنی باید ضروری باشد. این بدان معناست که باید برای فرایند تولید یا برای یک محصول یا خدمات مهم باشد. بنابراین، دانش باید به این معنا مفید باشد که موقعیت رقابتی مالک را در رابطه با دسترسی به بازارهای جدید بهبود بخشد.

ج: این قرارداد باید به درستی شناسایی شود، یعنی توصیف شود یا به گونه ای دیگر مشخص شود که بتوان تأیید کرد که معیارهای محرمانه بودن و اساسی بودن را برآورده می کند. این شرط به ویژه برای انتقال حقوق مالکیت یا کاربر در رابطه با دانش مهم است. شرح، یا در قرارداد یا در یک سند محرمانه جداگانه، بدیهی است که برای انتقال مالکیت یا اعطای مجوز ضروری است.

قانون برای این قرارداد حق انحصاری قائل نیست. در برخی موارد، این قرارداد ممکن است به عنوان «اسرار تجاری» محافظت شود. در عمل، این بر عهده دارنده این قرارداد است که از ماهیت محرمانه دانش فنی خود با الزام قراردادی کافی مبنی بر محرمانگی محافظت کند.

۶. انواع قرارداد انتقال فناوری از مجرای خدمات KNOW-HOW

قرارداد انتقال فناوری با هدف آموزش به پنج دسته کلی تقسیم می شود که عبارتند از:

قرارداد فنی و مهندسی: موضوع این دسته از قراردادها فناوری است و خود به سه دسته: طراحی پروژه صنعتی، اجرا و نگهداری تاسیسات تقسیم می گردد. در این نوع قراردادها عموماً مهندس پروژه مسئولیت خدمت را برعهده دارد و متعهد به رازداری است و این تعهد از اساسی ترین مفاد این قرارداد محسوب می گردد..

مساعدت فنی (دستیار فنی): در این نوع قراردادها، عموماً از تخصص و زبردستی اصیل استفاده می شود و بیشتر جنبه مشورتی و نظارت برای گیرنده دارد فلذا تعهد به نظارت از اساسی ترین مفاد این قرارداد محسوب می گردد.

مدیریت: این نوع قرارداد زمانی منعقد می‌شود که گیرنده فناوری دانش لازم برای سازماندهی ندارد و به همین منظور با هدف مدیریت فناوری وارداتی، اقدام به انعقاد قرارداد می‌کند. این امر در واردات فناوری که خطراتی برای محیط زیست دارند از اهمیت به سزایی برخوردار است چراکه با مدیریت آن جلوی فاجعه زیست محیطی گرفته خواهد شد. در این نوع قراردادها، ذکر تفصیلی جزییات مدیریت و ریسک‌های بهره‌برداری و ضمانت اجرای آن از اهمیت به سزایی برخوردار است.

مشاوره: این نوع قرارداد صرفاً با هدف ارائه تجارب و نتایج تحقیقات به گیرنده پیش‌بینی شده است و اجرا، تضمین نمی‌شود فلذا لازم است برنامه مدون و مستمری برای دسترسی به تجارب به روز برای مشاور، پیش‌بینی و در قرارداد قید گردد و ضروری است، برای آنها ضمانت اجرا در نظر گرفته شود.

آموزش: این نوع قرارداد می‌تواند جنبه تئوریک یا اجرایی داشته باشد به این معنا که آموزش دهنده حین انجام کار، نکات فنی لازم را به آموزش گیرنده منتقل می‌کند.

۷. موضع کشورها نسبت به قرارداد KNOW-HOW

۷-۱. موضع آمریکا

بر اساس قانون ایالات متحده، طرفین ممکن است با قرارداد توافق کنند که حق امتیازی را بیش از عمر اسرار تجاری یا قرارداد دانش چگونگی بپردازند. با توجه محرمانه بودن، شرایط توافقنامه، موقعیت را تنظیم می‌کند. اگر محرمانگی در اثر فعل یا ترک فعل دارنده پروانه از بین برود، آنگاه مجوز دهنده ممکن است بتواند قرارداد را فسخ کند و از دارنده پروانه به دلیل نقض تعهداتش در حفظ محرمانگی شکایت کند. حتی اگر شرط صریح وجود نداشته باشد، ممکن است تکلیفی در نظر گرفته شود. اگر از دست دادن محرمانه بودن تقصیر دارنده پروانه نیست، پس برای بهره‌مندی از مزایای این ضرر، باید مضامینی را

مذاکره می کرد که به او اجازه می داد زمانی که دانش مورد نظر دیگر انحصاری نیست، قرارداد را فسخ کند. طرفین معمولاً به توافقات خود در مورد دانش فنی و اسرار تجاری پایبند هستند. نقض وظیفه دارنده پروانه برای افشا نکردن نه تنها ممکن است نقض قرارداد باشد، بلکه ممکن است طبق قانون اسرار تجاری نیز جرم باشد یا در شرایط خاص حتی منجر به پیگرد کیفری شود. (Abdul Wahab, et al, 2010: 12)

۲-۷. موضع اتحادیه اروپا

در اتحادیه اروپا، مهمترین قانون، مقررات کمیسیون (EC) قانون شماره ۹۶/۲۴۰ مورخ ۳۱ ژانویه ۱۹۹۶ در مورد اعمال ماده ۸۵ بند ۳ معاهده در مورد دسته های خاصی از قراردادهای انتقال فناوری است. به این قانون معافیت گروهی انتقال فناوری ۲۱ نیز گفته می شود.

بنابراین، در اتحادیه اروپا، پس از بین رفتن محرمانه بودن دانش فنی، تنها در شرایط محدودی که می توان استدلال کرد که این امر برای تسهیل پرداخت است، یک مجوزدهنده ممکن است همچنان به دریافت حق امتیاز دانش فنی ادامه دهد. با این حال، بسیار توصیه می شود که مبنایی به این معنا ارائه شود که محاسباتی را که بر اساس آن محاسبه می شود، نشان دهد، حتی اگر صرفاً یک درصد محاسبات باشد. باید این خطر را کاهش داد که در دعوای بعدی، دارنده مجوز بتواند استدلال کند که این حق امتیاز، یا حداقل مقدار آن، ناشی از تمدید مدت یک پتنت به دوره ای است که مجوز دهنده هیچ انحصاری ندارد. این معافیت محدود به شرایطی است که از دست دادن محرمانه بودن بر اساس اقدامات مجوز دهنده نباشد.

(مقررات معافیت گروهی در مورد انتقال فناوری) در رابطه با از دست دادن محرمانه بودن به دلیل نقض قرارداد توسط دارنده مجوز، به طور خاص اشاره می کند که این معافیت بدون لطمه ای به حق مجوز دهنده برای دریافت خسارت برای این نقض است.

۷-۳. موضع استرالیا

در کامن لا که توسط قانون اصلاح نشده است، دارنده مجوز ممکن است پس از بین رفتن محرمانه بودن، به پرداخت حق امتیاز بر روی دانش فنی ادامه دهد، مگر اینکه محدودیتی در تجارت ایجاد شود. در مواردی که محدودیت تجارت وجود دارد، این سؤال مطرح می‌شود که آیا محدودیت با در نظر گرفتن منافع عمومی و منافع مشروع طرف‌های مربوطه معقول است یا خیر.

در کامن لا:

الف: مجوز آگاهی بر چگونگی که بیان می‌شود، فقط تا زمانی که دانش محرمانه باقی بماند دوام داشته باشد، مانع تجارت نیست.

ب: مجوز آگاهی بر چگونگی اگر توافق شود که برای همیشه باقی بماند و/یا برای پوشش اطلاعاتی که آشکارا محرمانه نیستند، در صورتی که اثر بازدارنده واقعی بر آزادی عمل در تجارت داشته باشد، مانع تجارت است.

معمولاً در یک مجوز به این نکته اشاره می‌شود که در انقضای مدت، دارنده مجوز در استفاده از دانش بدون پرداخت حق امتیاز آزاد خواهد بود. تصریح برای توقف استفاده از دانش در زمان فسخ یا انقضای مجوز ممکن است به عنوان یک محدودیت تجارت غیرقابل اجرا باشد.

۸. انتقال فناوری با قرارداد های مستقیم

۸-۱. قرارداد لیسانس

لیسانس قراردادی است که در آن اجازه (امتیاز) استفاده از مالکیت‌های فکری به دیگری واگذار می‌شود بدون اینکه انتقال مالکیتی صورت گیرد. این امتیاز اغلب، نه به طور مستقل بلکه در ضمن قراردادهای دیگری همچون فرانشیز، بیع متقابل یا بی.او.تی اعطا می‌شود. (صابری، ۱۳۹۳: ۲۷)

همچنین گاهی نظم عمومی، اجتماعی و اقتصادی ایجاب می‌کند که دولت محدودیت‌هایی بر قرارداد لیسانس وارد کند که یکی از مهم‌ترین عامل محدودیت، حقوق رقابت می‌باشد برای دستیابی به انتقال تکنولوژی دو طریق عمده وجود دارد: تولید و یا خرید آن. روش دوم معمولاً انتقال تکنولوژی نامیده می‌شود و یکی از مهم‌ترین مکانیزم‌های حقوقی آن انعقاد قرارداد لیسانس است.

مهم‌ترین دلایل خریداران تکنولوژی را می‌توان این‌طور خلاصه کرد که در این روش نیاز به سرمایه‌گذاری در زمینه تحقیق و توسعه بسیار کم است یا اصلاً نیست؛ بهره‌گیری سریع از آن، شدنی است و مخاطرات فنی و ریسک اقتصادی آن اندک است. برای فروش تکنولوژی از جانب فروشندگان نیز دلایل خوبی وجود دارد؛ بازگشت سرمایه هزینه شده در زمینه تحقیق و توسعه افزایش می‌یابد و تکنولوژی کاملاً مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد بدین ترتیب، به سبب وجود خریداران و فروشندگان، انتقال تکنولوژی امکان‌پذیر می‌شود. انتقال تکنولوژی می‌تواند در محدوده مرزهای ملی یا مرزهای بین‌المللی انجام گیرد. در محدوده درون مرزی انتقال تکنولوژی می‌تواند از صنعتی به صنعت دیگر و یا از سازمانی به سازمان دیگر منتقل شود. انتقال تکنولوژی ممکن است میان دو کشور توسعه یافته، دو کشور در حال توسعه و یا یک کشور توسعه یافته و یک کشور در حال توسعه صورت گیرد.

۱-۱-۸. انواع قرارداد لیسانس

ارادی

لیسانس ارادی همان لیسانس متعارف است که به آن پرداخته شد.

اجباری

لیسانس اجباری به قانون انحصارات ۱۶۲۳ انگلستان برمی‌گردد و در سال ۱۸۰۳ نظام لیسانس اجباری به عنوان بخشی از قانون حق اختراع شناخته شده است. در واقع

لیسانس اجباری اجازه‌ای است که توسط یک نظام صلاحیت‌دار ملی صادر و به شخص متقاضی اعطا می‌شود تا از یک محصول یا فرایند ثبت شده بدون اجازه دارنده آن استفاده نماید در واقع این، بخشی از نظم عمومی است که می‌کوشد تا تعادلی بین حقوق انحصاری دارندگان حق اختراع از یک سو و حقوق مصرف کنندگان از سوی دیگر پدید آورد.

در ایران ماده ۱۷ قانون-ثبت-اختراعات،-طرح‌های-صنعتی-و-علائم-تجاری به مبحث لیسانس اجباری پرداخته است. بند (الف) این ماده مقرر می‌دارد: ((در مواردی که با نظر وزیر یا بالاترین مقام دستگاه ذیربط منافع عمومی مانند امنیت ملی، تغذیه، بهداشت یا توسعه سایر بخش‌های حیاتی اقتصادی کشور، اقتضاء کند که دولت یا شخص ثالث از اختراع بهره‌برداری نماید و یا بهره‌برداری از سوی مالک یا شخص مجاز از سوی او مغایر با رقابت آزاد بوده و از نظر مقام مذکور، بهره‌برداری از اختراع رافع مشکل باشد، موضوع در کمیسیون مرکب از رئیس سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، یکی از قضات دیوان عالی کشور با معرفی رئیس قوه قضائیه، دادستان کل کشور، نماینده رئیس جمهور و وزیر یا بالاترین مقام دستگاه ذیربط مطرح و در صورت تصویب، با تعیین کمیسیون مذکور، سازمان دولتی یا شخص ثالث بدون موافقت مالک اختراع، از اختراع بهره‌برداری می‌نماید.

لیسانس انحصاری

به لیسانسی گفته می‌شود که لیسانس گیرنده در قلمرو لیسانس این حق را دارد که بدون نگرانی ناشی از لیسانس دهنده یا اشخاص ثالث به فعالیت بپردازد و لیسانس دهنده: اولاً، متعهد می‌شود که خود شخصا در قلمروی لیسانس فعالیت ننماید؛ ثانیاً، به اشخاص ثالث در خصوص همان قلمرو، لیسانس اعطا ننماید

لیسانس غیرانحصاری

لیسانس دهنده، حق اعطای لیسانس به اشخاص ثالث را در خصوص همان پروانه اختراع و در همان قلمرو و نیز حق فعالیت در قلمروی لیسانس را برای خود محفوظ می‌دارد. در

این صورت ممکن است لیسانس گیرنده، در آینده، با رقابت از سوی لیسانس دهنده یا لیسانس گیرندگان دیگر مواجه شود.

لیسانس انفرادی

به لیسانسی گفته می‌شود که تنها رقیب لیسانس گیرنده خود لیسانس دهنده است.

۲-۸. قرارداد بی‌اوتی^{۱۶۹}

تعریف قرارداد بی‌اوتی چنین است: اعطای حق تأسی و بهره برداری از یک پروژه مشخص در دوره زمانی معین از سوی طرف نخست به طرف دوم؛ به شرط آن که طرف دوم پروژه را به قصد بازگشت اصل سرمایه و سود منطقی و مناسب، اجرا و بهره برداری کند و در پایان مدت قرارداد، پروژه را بدون دریافت مبلغی، به صورت آماده فعالیت مطلوب به طرف نخست تحویل نماید. (شیروی، ۱۳۹۹: ۱۲)

۳-۸. بیع متقابل^{۱۷۰}

قرارداد بیع متقابل زیر گروه قراردادهای خرید خدمت محسوب می‌گردد. در این نوع قرارداد، شرکت سرمایه‌گذار خارجی مسئولیت پرداخت کلیه وجوه سرمایه‌گذاری و همچنین نصب تجهیزات و راه‌اندازی و انتقال تکنولوژی را برعهده می‌گیرد و پس از راه‌اندازی، کلیه پروژه را به کشور میزبان واگذار می‌کند. (مافی، ۱۳۹۸: ۱۵) بازگشت سرمایه و همچنین سود ناشی از سرمایه‌گذاری از طریق فروش محصولات به‌دست می‌آید. این نوع قرارداد بیشتر در کشورهایی که قوانین آنها هرگونه مالکیت بخش خصوصی یا خارجی را در صنعت نفت منتفی می‌داند، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

³. Build-operate-transfer

⁴. Buy Back Agreements

۹. ارتباط حقوق مالکیت فکری و انتقال فناوری در موافقتنامه تریپس

موافقتنامه راجع به جنبه های تجاری حقوق مالکیت فکری یا تریپس^{۱۷۱} در سال ۱۹۹۴ به عنوان یکی از موافقتنامه های اصلی سازمان تجارت جهانی به امضا رسید و ضمیمه سندی است که این نهاد را بنیان گذاشت. این سند بین المللی پل ارتباطی میان تجارت بین الملل و مالکیت فکری محسوب می شود که هدف اصلی آن کاستن انحرافات و رفع موانعی است که بر سر راه تجارت بین المللی دستاوردهای فکری قرار دارند. تریپس در ماده ۷ خود به صراحت مقرر می دارد که « حمایت و اجرای حقوق مالکیت فکری باید به توسعه ابداعات تکنولوژیکی، انتقال و اشاعه فناوری و منافع متقابل تولیدکنندگان و استفاده کنندگان دانش تکنولوژیک کمک کند و به گونه ای صورت گیرد که به رفاه اقتصادی و اجتماعی و توازن میان حقوق و تعهدات منجر شود.» طی مذاکرات نهایی موافقتنامه تریپس، کشورهای در حال توسعه ضمن پذیرش نقش مهم حقوق مالکیت فکری در دستیابی به پیشرفت تکنولوژیک، خواستار برقراری موازنه نسبی میان اعطای حقوق انحصاری به دارندگان فناوری و تضمین انتقال آن به خود شدند. از سوی دیگر کشورهای توسعه یافته برای تحقق این موضوع، ایجاد نظام های داخلی موثر حمایت از مالکیت های فکری در کشورهای کمتر توسعه یافته و پذیرش در قواعد بین المللی حمایت از حقوق فکری را ضروری شمردند. (شیروی ۱۴۰۱)

۱۰. بند های GRND BACK - GRAND FORWARD

در این زمینه نکاتی که باید مورد توجه قرار گیرد، جایز بودن بندهای اعطایی، قابل قبول بودن آنها و به ویژه اینکه آیا عمل متقابل ضروری است یا خیر است.

^{۱۷۱}. TRIPS

۱-۱۰. موضع امریکا

موقعیت فعلی این است که بندهای بازپرداخت تحت یک رویکرد قاعده عقل ارزیابی خواهند شد:

بازپرداخت اعطایی ترتیبی است که براساس آن یک دارنده مجوز موافقت می کند که حق استفاده از پیشرفت های دارنده پروانه در فناوری مجوز را به صاحب مجوز مالکیت معنوی تسری دهد. کمک های بلاعوض می توانند تأثیرات رقابتی داشته باشند، به ویژه اگر غیرانحصاری باشند، چنین ترتیبی ابزاری را برای دارنده مجوز و مجوزدهنده فراهم می کند تا ریسک ها را به اشتراک بگذارند و به مجوزدهنده برای ایجاد نوآوری های بیشتر بر اساس یا آگاهانه پاداش دهند. توسط فناوری مجاز، و هم نوآوری را در وهله اول ترویج می کنند و هم مجوزهای بعدی را برای نتایج نوآوری ترویج می کنند. با این حال، کمک های بلاعوض ممکن است بر رقابت تأثیر منفی بگذارد، اگر انگیزه های دارنده پروانه برای مشارکت در تحقیق و توسعه را به طور قابل ملاحظه ای کاهش دهند و در نتیجه رقابت در بازارهای نوآوری را محدود کنند.

یک بند اعطایی بر اساس قوانین ایالات متحده مجاز است و در واقع، معمولاً در بسیاری از قراردادهای مجوز ثبت اختراع وجود دارد. گاهی اوقات به عنوان یک بند کمک هزینه جداگانه یافت می شود، اما می تواند در بند کمک هزینه اصلی نیز گنجانده شود. احتمال وقوع آن با توجه به مجوزهای دانش فنی بسیار کمتر است، زیرا مجوزهای دانش فنی اغلب به ضمانت های عملکرد خاصی مرتبط هستند که بر اساس وضعیت فعلی دانش فنی است.

۲-۱۰. موضع اتحادیه اروپا

مقررات معافیت گروهی در مورد انتقال فناوری در ماده (۲) به طور خاص از تهدید نقض قانون ضد انحصار معاف است تعهدی بر دارنده مجوز برای اعطای مجوز به مجوزدهنده

در رابطه با پیشرفت‌های خود یا برنامه‌های جدیدش از فناوری دارای مجوز، مشروط بر اینکه:

الف: استفاده از پیشرفت‌های خود یا دادن مجوز آنها به اشخاص ثالث، تا جایی که شامل افشای دانش ارائه شده توسط مجوزدهنده که هنوز مخفی است، نباشد، و
ب: اینکه مجوز دهنده متعهد می‌شود که مجوز انحصاری یا غیر انحصاری بهبودهای خود را به دارنده پروانه اعطا کند.

۳-۱۰. موضع استرالیا

در مواردی که دارنده مجوز قول بازپرداخت به صادرکننده مجوز را داده باشد، با توجه به دکتترین محدودیت تجارت و ممنوعیت کلی قانون رویه‌های تجاری استرالیا در مورد هر توافقی که هدف یا اثر آن کاهش قابل ملاحظه رقابت در استرالیا باشد، این بندها در بازار مجاز هستند. بندهای اعطایی نیز مجاز هستند، که در آن، مجوز دهنده مجوز را تحت اختراعات، اختراعات و دانش آتی مجوزدهنده اعطا می‌کند، که مجدداً مشروط به دکتترین محدودیت تجارت و ممنوعیت عمومی در قانون رویه‌های تجاری استرالیا در مورد هر توافقی که هدف یا اثر آن کاهش قابل ملاحظه رقابت در بازار باشد. پرداخت متقابل کمک‌های بلاعوض و کمک‌های بلاعوض به صراحت مورد نیاز نیست، اما کمک‌های مالی متقابل در صورتی که به عنوان محدودیت تجارت یا مغایر با قانون رویه‌های تجاری استرالیا به چالش کشیده شود، ممکن است آسان‌تر باشد.

نتیجه

اگرچه توسعه درون زای فناوری تحسین برانگیز و از ملزومات رشد فناوری هستند و یافتگی محسوب می‌شود، اما واقعیت فناوری هستند و با تحولاتی که در عرصه تجارت بین الملل روی داده است، این کشور ها گریزی از اتخاذ راهبرد های برون گرا و تلاش برای دستیابی به فناوری از محیط خارجی ندارند. در این میان، انتقال فناوری به مقوله ای حیاتی برای آن ها مبدل می‌شود.

انتقال فناوری فرایند پیچیده و دشواری است و بدون مطالعه و بررسی لازم نه تنها مفید نخواهد بود بلکه ممکن است علاوه بر هدر رفتن سرمایه و زمان، به تضعیف فناوری ملی هم بینجامد. در انتقال فناوری، فناوری وارداتی باید به گونه ای کسب شود که نه تنها برای تولید کالا و خدمات بلکه زمینه هایی جهت خلق فناوری جدید باشد. انتقال کارآمد فناوری مستلزم درک روش شناسی آن است. عدم درک صحیح از مفهوم و روش شناسی موجب می شود سیاست هایی برای نیل به آن هدف طراحی و اجرا شوند که اصولا همخوانی ندارند. در وضعیت کنونی برای تامین رشد متوازن و متعادل همگانی از رهگذار انتقال فناوری، ضرورت تاسیس سازمان بین الملل نوینی با محوریت انتقال فناوری که با تحولات روی داده اقتصادی همگام باشد و در جدال میان راهبرد های کشور های در حال توسعه و توسعه یافته در زمینه انتقال فناوری، برخلاف موضع غالب جزیی نگر و انفعالی سازمان های موجود رویکردی جامع و بنیادین به همه جنبه های این مقوله داشته و همه فعالیت های مربوط به انتقال را سازمان دهی، همسو و یکپارچه نماید، آشکار تر از گذشته شده است. در سال های نه چندان دور، سیاست مناسب در مورد انتقال فناوری به خصوص در کشور های در حال توسعه جایگاه واقعی و روشنی نداشت. ولی امروزه تغییرات بنیادین انتقال فناوری جلوه دیگری پیدا کرده است و اکثر کشور ها خود را موظف به رعایت شیوه های

انتقال فناوری با توجه به قواعد و تشریفات مالکیت فکری کرده اند و از این طریق به توسعه و ارزش های بالای اقتصادی دست یافته اند.

فهرست منابع

الف- منابع فارسی

۱. احسنی افرو، محمد (۱۴۰۱)، حقوق انتقال فناوری، تهران: دادگستر
۲. السان، مصطفی (۱۳۸۵)، ابعاد حقوقی انتقال فناوری از طریق سرمایه گذاری خارجی، مجله پژوهش‌های حقوقی، ش ۹
۳. داراب پور، مهرباب (۱۴۰۱)، اصول و مبانی حقوق تجارت بین الملل (کتاب پنجم)، تهران: گنج دانش
۴. رهبری، ابراهیم (۱۳۹۹)، حقوق انتقال فناوری، تهران: سمت، چ ۴
۵. شیروی، عبدالحسین؛ شاه حسینی، عطیه (۱۳۸۵)، سازوکارهای حقوق مالکیت فکری در رفع موانع انتقال فناوری دوستدار محیط زیست به کشورهای در حال توسعه، فصلنامه تعالی حقوق، ش ۳
۶. شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۹)، قرارداد های بی اوتی، تهران: میزان
۷. شیروی، عبدالحسین (۱۴۰۱)، حقوق تجارت بین الملل، تهران: سمت
۸. شیخ، مینا؛ صادقی، طوبی؛ تقی زاده، ابراهیم (۱۴۰۱)، انتقال فناوری و ساز و کارهای حمایت از مالکیت فکری، ماهنامه علمی جامعه شناسی سیاسی ایران، ش ۱۱
۹. صابری، روح اله (۱۳۹۳)، قرارداد های لیسانس تهران: شهردانش
۱۰. مافی، همایون؛ کریم پور، محمد تقی (۱۳۹۸)، قراردادهای بیع متقابل، تهران: مجد
۱۱. میرحسینی، حسن (۱۳۸۷)، حقوق اختراعات، تهران: میزان، چ

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

ب- منابع لاتین

1. Mukherjee Srijit (2004), Bhattacharjee Sudipta , Technology Transfer and the Intellectual Property Issues Emerging from It - An Analysis from a Developing Country Perspective, National University Of Juridical Sciences,
2. Abdul Wahab , Sazali et al(2010), MNCS size, Technology Recipient Characteristics and Technology Transfer in International Joint Ventures, Research Journal Of International Studies,
3. Faundez, J. (2010) , International Economic Law, Globalization and Developing Countries, Edward Elgar Publishing , USA, .
4. Breitwieser, Anja& Foster, Neil, (2012). "Intellectual Property Rights, Innovation and Technology Transfer : A Survey", The Vienna Institute for International Economic Study

